Drumul către autonomie trece prin cunoaștere

Mihaela MIROIU

Școala Națională de Studii Politice și Administrative București, Facultatea de Științe Politice
National University of Political Studies and Public Administration
Personal e-mail: mihaela.miroiu55@yahoo.com

The Road to Autonomy Goes through Knowledge

Abstract: This paper it is a subjective perspective on the birth and the raise of the field of Gender Studies in Romania. It is subjective because the author is the initiator of the field and she has a parental/maternal attitude towards the topic. Once her intellectual maternity is related to the MA program at National School of Political and Administrative Studies in Bucharest, the text is offering a reflective image of the evolution and the results of the research in the last decades at NSPSPA, as well as its impact beyond the academic space.
Keywords: gender studies, feminism, feminist philosophy, feminist political theory, history of the feminist movement, gender and history, sociology of gender, gender politics.

Citation suggestion: Miroiu, Mihaela. "Drumul către autonomie trece prin cunoaștere." *Transilvania*, no. 11-12 (2020): 1-8. https://doi.org/10.51391/trva.2020.12.01.

Revista *Transilvania* are un număr tematic neobișnuit. Nicio publicație academică românească nu a mai avut astfel de curiozități. Ultima oară când am fost invitată să scriu a fost acum 10 ani și, de bună seamă, nu la o revistă din patria străbună[1].

În paginile următoare mă voi referi prioritar la experiența mea, în calitate de inițiatoare a acestui tip de studii în România. Am creat în SNSPA o școală de profil, ca școală de studii feministe, împreună cu Laura Grünberg, Ștefania Mihăilescu, Daniela Frumușani, Liliana Popescu, Renate Weber, Doina Ștefănescu. Am dezvoltat-o cu o parte dintre acestea. Lor li s-au adăugat cele tinere: Oana Băluță, Alina Dragolea, Măriuca Constantin, Diana Neaga. Cum de bună seamă că am crezut mereu în ceea ce facem, raportarea mea nu este una critică, ci mai degrabă comprehensivă. Maternitatea intelectuală și cea instituțională au limitele oricărui tip de maternitate sau paternitate: ții la ceea ce ai generat și crescut. Ești subiectiv, uneori până la entuziasm, alteori până la suferință. Îmi asum aceste limite. În ultimii doi ani am lăsat Școala să își trăiască propria sa maturizare, autonom față de mine. Nu cred eu oare că feminismul este drumul femeilor către autonomie, chiar și față de mamele fondatoare?

Ce era înainte să existe Studii de gen

Cele și cei care am inițiat aceste studii în România în anii 90 aveam în spatele nostru o lume – cea comunistă – în care acest termen, „Studii de gen", nu exista. Nu existau nici termenii „Studii despre femei" sau „Studii feministe". Cu atât mai puțin existau astfel de studii. Posibil că, dacă ar fi continuat politica de deschidere din anii 70, citeam și asemenea cărți, deși este puțin probabil. Feminismul fusese de mult etichetat ca deviaționism burghez periculos, în contextul ideologiei comuniste[2]. Exemplul cel mai clar care îmi vine în minte este acela că, spre deosebire de Sartre, tradus ca dramaturg și filosof, Simone de Beauvoir a fost tradusă doar ca scriitoare, nu și ca filosoafă. *Al doilea sex,* apărut în 1949 în Franța și considerat deschizător al valului II de feminism, a fost tradus în România după aproape 50 de ani, respectiv la 10 ani după căderea comunismului[3]. Așa se face că în formația mea de filosoafă ideile partenerului Simonei de Beauvoir, J. P. Sartre, au intrat chiar în bibliografia obligatorie, dar nu și ale ei. Ea, femeie fiind, putea să urce pe culmile gândirii doar la nivelul individualului, poate generalului, nicicum la nivelul universalului. Îmi pare un caz paradigmatic pentru formația noastră filosofică trunchiată din timpul comunismului. Ceva asemănător s-a întâmplat cu John Stuart Mill. Am studiat lucrările sale de logică. Dar el avea două păcate care trebuiau bine ascunse sub preș: liberalismul (cu utilitarism cu tot) și feminismul. Cu alte cuvinte, nici *Despre libertate*, nici *Utilitarismul,* nici *Aservirea femeilor* nu au făcut parte din ceea ce ne era îngăduit să știm. În ceea ce o privește pe soția sa, Harriet Taylor, cu atât mai puțin. *Emanciparea femeii* nu exista pentru noi. Toți acești autori sunt clasici de mai mult sau mai puțin timp. Dar după ei s-au creat curente de gândire în anii 70 ai secolului XX care au rămas complet închise accesului nostru[4]. Între aceste curente, feminismul (cel al valului II, care cercetează și valorizează diferențele

de gen și reconfigurează normativ rolurile de gen) joacă un rol crucial în planul cunoașterii experiențelor și intereselor femeilor, din perspectiva lor ca autoare de *Weltanschauung*. De bună seama că joacă un rol major și în politizarea acestora. Anii 70 au însemnat pentru occident introducerea în curricula universitare a studiilor despre femei și a studiilor feministe. Noi nu știam nimic despre asta. Trăiam într-o lume intelectual și politic paralelă. În acea lume diferențele, cel puțin oficial, nu contau, cum nu conta nici individul (de ambele sexe). Conta, ideologic și politic vorbind, o entitate colectivă și abstractă: poporul unic muncitor care nu trebuia să fie diferențiat la nivel de indivizi, nu avea altă voință decât cea a partidului și nu râvnea decât să slujească. Mai mult, individele acestui popor unic aveau menirea de dublă slujire: prin muncă și maternitate în folosul patriei. Adică prin muncă și maternitate simultane și obligatorii[5].

Ca să pună capac accesului nostru la cunoaștere și înțelegere socială, în iunie 1977 (când terminam anul III de facultate) sunt desființate și practic interzise ca specializări universitare sociologia, psihologia și pedagogia. Filosofia devine un apendice al facultăților de istorie, se rupe de cunoașterea științifică a societății realizată cu ajutorul sociologiei sau psihologiei sociale. Științele politice nu existau oricum[6].

Cam aceasta era, foarte sumar vorbind, lumea din care am luat noi drumul spre libertate, inclusiv spre libertatea de studiu și cercetare. Am descoperit foarte curând după 1990 un întreg continent de cunoaștere despre care nu știam mai nimic. Pentru mine intrarea în acest continent a însemnat, încă din 1991, întâlnirea cu filosofia feministă. Este anul în care am avut revelația vieții mele: există cunoaștere filosofică femeiască. Este unealta intelectuală a creativității noastre, sursa îndrăznelii noastre teoretice. Până la această descoperire eram în situația bine surprinsă de Mary Daly[7]: *Puterea patriarhală va îngădui până la urmă femeilor să învețe, ba chiar să îi învețe și pe alții. Dar să și gândească cu mintea proprie? Asta este deja prea mult.*

Ei bine, în 1991 m-am întâlnit cu acest „prea mult", așa cum ulterior s-au întâlnit cu prea multul lor alte inițiatoare ale studiilor și cercetărilor feministe în România: Ștefania Mihăilescu, Laura Grunberg, Daniela Frumușani, Liliana Popescu, Aurora Liiceanu (ele au fost și primele profesoare ale masteratului de Studii de gen din SNSPA), Mădălina Nicolaescu și Ionela Băluță (la Universitatea din București), Enikő Vincze, Adriana Băban, Ghizela Cosma (la Universitatea Babeș-Bolyai), Reghina Dascăl (la Universitatea de Vest). Nu am fi reușit în drumul nostru fără sprijinul colegilor, jurnaliștilor și editorilor bărbați[8].

Grei și fericiți au fost pentru noi acei ani 90. Au fost grei fiindcă eliberarea dintr-un regim totalitar intrat, în aproape o jumătate de secol, până în celulele societății este teribil de anevoioasă. Au fost grei fiindcă eliberarea din modul de gândire și cutumele unui regim totalitar multimilenar, cel patriarhal, este mult mai anevoioasă. Au fost fericiți fiindcă am avut șansa extraordinară să deschidem larg ușile și să începem să ieșim din aceste regimuri de putere. Această șansă, eliberarea de regimul totalitar, nu a avut-o generația părinților noștri. Această șansă, eliberarea de regimul patriarhal, nu a avut-o, de fapt, nicio generație de femei din România înaintea generației mele (chiar dacă formal cea a mamei a dobândit drepturi egale).

Iau studiile de gen forma vasului academic în care se află?

O privire oricât de superficială asupra semnificației și alcătuirii studiilor de gen, în *Anno Domini* 2020, ne arată următoarea cuprindere în acest domeniu interdisciplinar: identități de gen, reprezentări ale genului, studii despre femei, feminism, gen și politică, studii ale masculinității, studii ale sexualității, ale minorităților sexuale, ale relațiilor între gen, rasă, etnie, clasă și toate celelalte (cu un termen consacrat, au o perspectivă intersecțională). Interdisciplinaritatea, ca abordare, pare să fie constitutivă acestui tip de studii, căci aici nu domeniul în sine contează, cât tematica sa. Onest, nicio disciplină de studiu nu poate, *per se,* să dea seama de tematicile de mai sus fără sprijinul celorlalte. În consecință, influența, uneori determinantă, a specializărilor deja canonice se cunoaște serios în ceea ce întreprinde fiecare universitate atunci când își asumă asemenea specializare. În cazul de care mă ocup, asupra studiilor de gen și-au pus amprenta serios științele politice, sociologia, filosofia, istoria, dreptul și, mai nou, antropologia. Niciunul dintre profesorii masteratului de la SNSPA (cel mai vechi din țară, înființat în 1998) nu are diplomă de licență sau de doctorat în Studii de gen, chiar dacă au lucrat pe o asemenea tematică. Unii au diplome de master în această specialitate. Nu există actualmente această ofertă în România la licență sau doctorat, ci doar teme de cercetare. În ceea ce mă privește, nici nu aș pleda pentru asta la nivel de licență. Pentru cursuri însă, da[9].

Cum vin din zona teoriei politice, aș încadra problema din care descind astfel de studii sub formula etică: studii ale dreptății de gen (*gender justice*), cu câteva precizări pe care le consider semnificative: Persoanele sunt tratate diferit, uneori marginalizate, inferiorizate sau excluse și în funcție de sexul lor, prin felul în care acesta este valorizat ca semnificație, cu alte cuvinte, prin genul lor. Asta creează o mare problemă morală, culturală, psihologică, epistemică, politică, economică. Tratamentul diferit, dus până la discriminare, nu este numai la nivel de societate non-academică, ci și în mediul universitar ca predare și cercetare. Subiectele respective nu au existat sau au fost tratate din perspectiva celor care au avut putere epistemică discursivă, fără ca cercetarea lor să reprezinte și perspectiva subiecților. Discursul canonic despre ce sunt, ce simt, ce pot să știe, ce sunt în stare și ce trebuie să facă femeile a fost scris prin excelență de către bărbați. Cum acest tip de tematică are tot atâta demnitate ca să fie studiată la fel ca oricare alta, este necesar ca studierea ei să fie inițiată, dezvoltată și popularizată la nivel academic, civic și politic. Cu alte cuvinte, este necesar să fie formate și dezvoltate astfel de școli de cercetare.

Ceea ce rezultă din școlile de studii și cercetare de mai sus poate să fie ulterior introdus și în disciplinele canonice (*mainstream*), ca parte firească a cunoașterii[10].

Acest tip de studii sunt menite să creeze, pentru cei vizați și pentru cei interesați, nu atât *A room of their own*[11], cât mai ales *A mind of their own.* Studiile de gen au și un scop emancipator, nu doar academic. Desigur că putem să vorbim în termeni asemănători nu doar despre valorizarea sexului unei persoane (iar în acest caz avem de-a face preponderent cu studii despre femei sau studii feministe), ci și despre valorizarea sexualității persoanelor (iar aici avem de-a face cu studii despre minorități sexuale LGBTQ). Cum persoanele au fiecare rasă, etnie, abilități sau dizabilități, o orientare sexuală sau alta și aparțin unor anume clase, abordarea intersecțională devine o necesitate.

În ceea ce mă privește, s-a întâmplat să inițiez studii de gen cu referire la femei, din perspectivă feministă, respectiv cursuri de Filosofie feministă (din 1994), de Gen și politică (din 1997) și apoi un masterat de Studii de gen (din 1998), nu am inclus studii despre sexualitate. În ultimii ani această problematică este însă tratată la masteratul nostru în sensul studierii drepturilor minorităților sexuale.

O vreme am împărtășit ideea că asimilarea Studiilor feministe în Studiile de gen poate să reprezinte un cal troian în casa feminismului, că studiile care vizează condiția culturală, socială și politică a unei jumătăți a umanității, anume jumătatea anonimă a istoriei, riscă să se dizolve fără să își atingă decât parțial scopul. Cu timpul am înțeles că putem să intrăm în alte etape istorice în care riscăm ca misandria să capete o pondere mare, chiar dacă acum misoginismul este (încă) prevalent. Și că rostul acestei asimilări constă, strategic vorbind, în pregătirea oamenilor să înțeleagă și să contracareze discriminarea de gen indiferent de sexul asupra căruia se practică. Dreptatea de gen este despre ambele sexe.

Felul în care arată designul acestui tip de studii (ca specializare) depinde major de cadrul mai larg în care ele se desfășoară (domeniul de cunoaștere în care sunt cuprinse). În cazul nostru ele sunt încadrate, la nivel masteral, în domeniul Științelor sociale, respectiv în specializarea Științe politice (la SNSPA, dar la fel stau lucrurile și la Universitatea din București). Acest lucru și-a pus o amprentă serioasă asupra curriculei, cercetării și publicațiilor existente până acum. În alte zone universitare cea mai mare răspândire a Studiilor de gen este în aria Studii culturale. Când tratezi o astfel de tematică în științele sociale ești obligat metodologic să urmezi patternuri firești în materie; respectiv să tratezi problematica a. normativ (din perspectiva filosofiei moralei, a teoriei politice, a dreptului); b. evolutiv (din perspectiva științei istorice); c. descriptiv (din perspectiva cercetărilor empirice cantitative și calitative, respectiv a sociologiei genului). Cu alte cuvinte, spre deosebire de aria Studiilor culturale, noi, cei din științe sociale, avem drept mai limitat la imaginație și mai multe obligații legate de rigoarea științifică. Nu este nici merit, nici culpă. Este un fel de a exista în domenii diferite, care însă pot comunica spre beneficiul ambelor.

Programul nostru de master din SNSPA a suferit metamorfoze în timp. Ele s-au reflectat și în numele studiilor. Am început cu o abordare generalistă, influențată de oferta profesorală. L-am numit Studii de gen între 1998-2002. Apoi ne-am apropiat mai serios de profilul facultății gazdă și de propriile noastre cercetări care avansau. L-am transformat în masterat de Gen și politici publice (2002–2005). Cum era foarte necesar să pregătim oameni pentru înțelegerea instituțiilor și aplicarea politicilor de gen în Uniunea Europeană, masteratul a devenit unul de Gen și politici europene (2005-2008). După 2008 masteratul a devenit mai inclusivist, devenind și rămânând până la ora actuală unul de Politici, gen și minorități[12]. La ceasul la care scriu acest articol, configurația cursurilor de la masterat este foarte diferită de cea inițială, iar vechea gardă de părinți fondatori și-a lăsat fiicele și fiii să își crească liber propriile aripi intelectuale[13].

Ce am dat cunoașterii în domeniu

Voi încerca să reconstitui pe scurt care au fost cele mai semnificative rezultate ale proiectelor de cercetare dezvoltate de către profesorii și doctoranzii implicați în această arie de studii în cadrul universității mele[14].

a. Filosofia ca *primum movens*

Baza noastră bibliografică inițială au fost mai degrabă studiile produse de către feministele și feminiștii occidentali, îndeosebi americani și britanici. Felul în care ne-au influențat ca punct de plecare a depins de formația noastră anterioară. Eu eram specializată în filosofie. În consecință, nu e de mirare că primul curs universitar pe tematică feministă din România a fost unul de Filosofie feministă. L-am susținut la Universitatea București, Facultatea de Filosofie în perioada 1994-1998. M-a ajutat enorm entuziasmul neofitei care intră cu toată ființa ei (în 1991) în noua descoperire: filosofia feministă. Cu alte cuvinte, în teritoriul *A mind of her own* într-un domeniu neclintit andromorfic timp de peste 2500 de ani. Cu acest entuziasm intelectual am reușit să scriu două cărți de filosofie feministă, ba chiar să fiu critică față de feminismul găsit în cealaltă cultură (în *Gândul umbrei,* 1995) și să propun o abordare teoretică nouă în *Convenio. Despre natură, femei și morală*, 1996. Aveam să constat că, de fapt, nu eu am îndrăznit prima să calc pe teritoriile *hard* ale legitimării intelectuale a patriarhatului, ci Anca Manolache, care publica în 1994 prima carte de teologie feministă ortodoxă din România: *Problematica feminină în Biserica lui Hristos.* Mai mult și mai surprinzător: această carte a fost publicată la Editura Mitropoliei din Timișoara. În primul capitol din *Convenio,* influența acestei lucrări de teologie este copleșitoare. Am ținut să scriu despre aceste cărți fiindcă ele au contat nu doar pentru studenți, ci și pentru o așezare ulterioară normativă a feminismului. Anume unul care se axează pe valorificarea intelectuală a experiențelor femeiești și feminine, fără complexul de a urma neclintit modelul normă, respectiv pe cel masculin. Este un model pe care îl consider un umanism simbiotic. Părții andromorfice a umanității, deși dominantă copleșitor în spațiul culturii, îi este necesară, spre a fi un umanism deplin, partea ginomorfică. Prin urmare, femeile pot și e necesar să își valorizeze percepțiile și experiențele potrivit propriei lor reflecții. Genul proxim, umanitatea, se compune din două

diferențe specifice; suntem bărbați și femei, formați cultural în ideile de masculin și feminin[15]. Dar aceste idei și norme trebuie să reflecte gândurile și voința de interpretare a ambelor sexe. Pe drumul filosofiei moral-politice și al politicilor de gen vor pleca și alte tinere autoare formate în acei ani (Anca Gheaus și Cristina Chiva, Mara Marin, Raluca Popa). Dar vor pleca și din țară la universități europene și americane în care și-au onorat apartenența la domeniu în mod remarcabil.[16]

b. Aveam istorie?

La începuturi (anii 90) nu știam altfel decât impresionist ce se întâmplă cu femeile și relațiile de putere de gen în România. Nu aveam nici cercetări cantitative, nici cercetări calitative pe această temă[17]. Puteam cel mult să cunoaștem situația lor demografică și ocupațională din anuare statistice. Despre feminism și studii de gen nu știam aproape nimic în 1990. Nici măcar că feminismul (mai ales cel activist pentru drepturi civice și politice egale, reflectat inclusiv în publicistică) a avut o istorie remarcabilă în România anterioară comunismului. Istoria feminismului am reușit să o recuperăm la finele anilor 90, începutul anilor 2000 grație unei cercetătoare care s-a dovedit providențială în viața noastră intelectuală, Ștefania Mihăilescu[18]. Ea a reconstituit din arhive mișcarea feministă de la 1815 la 1946. Ștefania Mihăilescu ne-a dat rădăcini istorice, dar și o bună învățătură în primii ani ai masteratului. Ceea ce este și mai semnificativ este faptul că până atunci nu cunoșteam nici istoria femeilor și a relațiilor de gen în propria noastră țară[19]. Cu alte cuvinte, ne-am așezat inițial pe nisipuri mișcătoare. Ulterior ne-am folosit, mai ales după anii 2000, de munca unor istorici importanți[20], mai ales în privința acestei istorii în comunism[21]. Am cercetat această problematică și noi, în proiectele SNSPA (Olteanu, Gheonea, 2003). Dar, incontestabil, colaborarea noastră cu istorica româno-americană Maria Bucur a ridicat mult înțelegerea în privința analizei de gen aplicate în studiul istoriei. Ea ne-a dat nouă, tuturor celor interesați, o imagine întemeiată asupra părții lipsă din marea istorie a războiului și a comemorării acestuia: istoria femeilor în Primul Război Mondial (2006, 2009). Cu Maria Bucur am coordonat și editat prima incursiune în istoria gândirii politice românești asupra femeilor și rolurilor de gen (*Patriarhat și emancipare în gândirea politică românească,* 2002). Am îmbinat împreună cu ea abordarea istorică cu cea de teorie politică aplicată și cercetarea empirică pentru ca să înțelegem felul în care și-au perceput femeile locul lor de cetățene în istoria comunismului, a tranziției postcomuniste și integrării europene (*Birth of Democratic Citizenship. Women and Power in Modern Romania,* 2018).

c. La ce ne raportăm când gândim politicile de gen? Rostul normativ și descriptiv al teoriei politice feministe.

Când un astfel de masterat se așază sub egida unei facultății de Științe politice, de bună seama că această așezare își pune amprenta asupra conținutului. Studiul, cercetarea și chiar proiectarea teoriilor politice feministe devine o datorie epistemică. Desigur că teoretizarea din spațiul anglo-american a fost deosebit de utilă. A fost genul proxim. Dar acea teoretizare avea legătură serioasă cu reflectarea experiențelor de cetățene ale femeilor din occidentul democratic. Chiar și principala tematică, discuția despre relațiile dintre public și privat și problema puterii în spațiul privat, reflecta o lume care nu prea avea referențial în experiența noastră. Spațiul privat era deja politizat în comunism, dar cu forța, mai puțin violența în familie și abuzul în cuplu, în care partidul-stat nu se amesteca[22]. Iar spațiul public era în plin proces de formare. În plus, ne lipsea acut experiența pluralismului politic și a posibilelor alianțe pentru drepturile femeilor și politici de gen. Iată, iarăși a trebuit să ne integrăm prin gen proxim, în abordarea lor normativă, și prin diferență specifică, în partea descriptivă a abordării noastre. Așa au fost construite câteva lucrări semnificative pentru Teoria politică feministă: volumul colectiv coordonat de către Olivia Toderean, *Itinerarii contestatare. Studii de teorie politică feministă*, 2003, cartea mea, *Drumul către autonomie.* 2004, cartea Lilianei Popescu, *Politica sexelor,* 2004, cartea Oanei Băluță, *Feminism modern reflexiv,* 2013. Alte volume s-ar încadra preponderent în teorie politică descriptivă (cazul cărții Dianei Neaga, *Gen și cetățenie în România,* 2013 sau al volumului pomenit mai sus, scris de Maria Bucur împreună cu mine, *Birth of Democratic Citizenship,* 2018).

Probabil că cea mai importantă operă teoretică de echipă, pentru că semnifică un serviciu adus tuturor celor care se inițiază în studii feministe, indiferent de domeniu și tip de interese, o reprezintă volumul *Lexicon feminist,* apărut în 2002 (coordonat de Otilia Dragomir și de mine). Acest volum reunește temeni, personalități marcante, mișcări și instituții. Prin urmare, are o deschidere largă spre un public foarte divers ca interese. A fost și o primă probă de forță în care noi, cei care predam la masteratul de Studii de gen, am cooperat excelent cu primii absolvenți ai acestuia[23].

d. Gen și putere, sau Politicile de gen prin lentilele cercetării sociologice feministe

Dincolo de filosofia, istoria și teoria feministă, cum arată oare percepțiile și relațiile de gen în România? Răspunsul pe care îl așteptam nu putea să vină din experiența noastră directă, dacă doream o așezare științifică a cercetării. Prin urmare, aveam nevoie imperativă să facem cercetări empirice pentru ca teoretizările noastre să aibă validitate și consistență. Ne-a ajutat mult devotamentul Laurei Grünberg față de sociologia feministă (vezi *Gen și societate,* 1997, lucrare coordonată împreună, și (*R)evoluții în sociologia feministă,* 2003). Ne-a ajutat copleșitor posibilitatea oferită de Fundația pentru o Societate Deschisă, care a finanțat primul *Barometru de gen,* în 2000 (coordonat de mine împreună cu Renate Weber). Rezultatele Barometrului ne-au pus în față oglinda unei lumi extrem de tradiționaliste în percepția despre femei și rolurile de gen. Acest tradiționalism patriarhal, deloc clintit de către comunismul care a fost de fapt un patriarhat, dar de stat[24], era împărtășit în proporție mare și de către femei. Cultura feministă, ideile echității de gen, posibilitatea parteneriatului domestic și accesul paritar la putere în spațiul public erau la ani lumină distanță, în acel moment. Aceasta era lumea de atunci.

Cred că acel *Barometru* ne-a aruncat într-o zonă de luciditate dură, dar necesară ca să înțelegem unde, cum și pentru cine facem Studii de gen. Coroborând datele barometrului cu datele segregate pe gen din timpul comunismului, sociologul Vladimir Pasti ne-a oferit o interpretare de mare substanță a acelei lumi în *Ultima inegalitate. Relațiile de gen în România,* 2003. În prelungirea barometrului și a cercetărilor despre comunism și postcomunism, am reușit să teoretizez fenomenele specifice tranziției de gen în postcomunism, ulterior pentru etapa de integrare în UE: "State Man, Market Women", *Feminismos,* 2004, "Communism Was a State Patriarchy, not a State Feminism" *Aspasia,* 2007, "On Women, Feminism and Democracy", în *Post-Communist Romania at Twenty-Five,* 2015.

O bună parte dintre cercetările empirice făcute în Școala noastă de Studii de gen se datorează proiectelor câștigate pe astfel de teme la care au lucrat doctoranzii în Științe politice pe care i-am coordonat (mulți proveneau de la masteratul de profil și au dezvoltat teme de cercetare legate de politici de gen). Combinând sociologia cu Științele politice, metodele cantitative cu cele calitative, teoria politică feministă cu cercetarea lumii noastre, am reușit să sporim cunoașterea și înțelegerea politicilor de gen. Așa s-au născut volumele *Muncile casnice în satul românesc,* Valentina Marinescu, 2002 și *Familia monoparentală: O abordare politică,* Cristina Ștefan, 2006. În același an, Laura Grünberg și Ioana Borza au coordonat cercetarea *Cartea neagră a egalității de șanse între femei și bărbați*. Oana Băluță a coordonat volumul *Gen și putere: Partea leului în politica românească,* 2006, împreună cu Alice Iancu, și Alina Dragolea volumul *Gen și interese politice,* 2007. Tot Oana Băluță a coordonat volumul *Parteneri egali, competitori egali,* 2007.

După criza economică din 2008-2009 au început să apară fenomene noi, cu influență de gen specifică. Așa s-au construit cercetările care au stat la baza volumelor*: Impactul crizei economice asupra femeilor*, coordonat de Oana Băluță, 2011, cel al Ramonei Păunescu din 2012: *Politici ale maternității,* volumul apărut în 2014, *Prostituția, politici și practici,* a cărui autoare este Alina Tăriceanu. Ioana Vlad împreună cu Katalin Fabian au coordonat un alt volum de cercetare, o analiză asupra contribuției activismului social în democratizarea est-europeană, publicat în 2015: *Democratization Through Social Activism: Gender and Environmental Issues in Post-Communist Societies.* O serie întreagă de cercetări doctorale au fost publicate în reviste și volume și reflectă varietatea temelor pe care le așezăm generic sub titulatura Gen și politică sau Politici de gen[25].

Cum mass-media pot să contribuie substanțial la misoginism și răspândirea stereotipurilor de gen, după cum pot să contribuie și la emancipare, desigur că cercetările noastre nu au ocolit aceste subiecte. Adina Brădeanu și Otilia Dragomir au coordonat cercetarea publicată în volumul *Femei, cuvinte și imagini,* 2002. Ana Bulai și Irina Stănciugelu pe cel de *Gen și reprezentare socială,* 2002. Laura Grunberg a coordonat cercetarea publicată în volumul *Mass media despre sexe,* în 2005. În cadrul altor programe de cercetare, în special în relație cu Societatea de Analize Feministe AnA (creată informal încă din 1994), ale cărei membre fondatoare au devenit primele profesoare ale masteratului, sau cu Centrul de Dezvoltare Curriculară și Studii de Gen FILIA (creată în anul 2000), ale cărei membre fondatoare au fost predilect absolventele din prima serie a masteratului, cercetările au continuat în privința reprezentării simbolice a femeilor în spațiul public: denumirea străzilor, a piețelor publice, statui etc.

De dată mai recentă, Alice Năstase Buciuta a făcut o cercetare foarte concludentă asupra evoluției comparate a revistelor pentru femei în perioada interbelică, în comunism și în perioada postcomunistă și de europenizare. Poate că nimic nu ne-a surprins mai mult decât faptul că aceste reviste au avut o formidabilă descreștere în rolul lor emancipator în ultima etapă a comunismului, în plină politică pronatalistă, când femeile au devenit mijlocul de înmulțire controlată de către stat a constructorilor comunismului. Dar și în etapa postcomunistă, când femeile au devenit, pentru revistele glossy, pur și simplu anexe la industrii cosmetice și de modă, dependente de cucerirea și păstrarea bărbaților dezirabili ca resurse.[26]

Cum sursa primă organizată și formalizată a culturii de gen o reprezintă educația în școală, temele legate de gen și educație au fost de mare interes pentru noi. I-am dedicat un prim volum în care am analizat manuale, încă din 1997: *Gen si Educație* (l-am coordonat împreună cu Laura Grünberg). Un rol foarte important l-a avut munca Doinei Ștefănescu (*Gender Dimension of Education in Romania*, 2000, *Dilema de gen a educației,* 2003). Volumul *Școala la răscruce,* o diagnoză impresionantă apărută în 2002, cuprinde și analize de gen asupra manualelor și curriculei, întreprinse de către Otilia Dragomir, Elena Bălan și Cristina Ștefan, în fireasca tentativă de a așeza acest tip de studii la un loc cu toate celelalte, atunci când e vorba de diagnoză și proiectarea unor politici de educație mult mai prietenoase față de ideea parteneriatului de gen. Având o expertiză recunoscută în Europa de Est, Laurei Grünberg i-a revenit coordonarea volumului *Good Practice in Promoting Gender Equity in Higher Education in Central and Eastern Europe,* 2001, iar mie munca pentru *Guidelines for Promoting Gender Equity in Higher Education in Central and Eastern Europe*, 2003.

După aproape 20 de ani de la *Barometrul de gen, 2000* am simțit toți cei care lucrăm în această arie de studii, dar și cei care sunt politic implicați în egalitatea de șanse între femei și bărbați, o acută nevoie să știm din nou pe ce lume largă trăim. Mai precis, am vrut să știm cum arată, dacă și cum s-a transformat lumea percepțiilor și relațiilor de gen la scară națională, respectiv prin ochii unui nou barometru de gen, comparativ cu cel întreprins în anul 2000. O echipă de experți coordonată de către Laura Grünberg a făcut, cu ajutorul IMAS, cercetarea finalizată cu *Barometrul de gen. România, 2018.* Multe percepții despre rolurile și relațiile de gen au rămas neclintite în răspunsurile subiecților. Dar există și progrese notabile. A scăzut semnificativ percepția că bărbații sunt mult mai capabili să conducă, inclusiv la cel mai înalt nivel politic, mai ales în cazul femeilor. A crescut semnificativ încrederea femeilor în forțele lor și în capacitatea de a fi independente

social și financiar. Sensibilitatea la problemele legate de violența de gen este cert mai mare. Cu alte cuvinte, a scăzut semnificativ conservatorismul de gen în mintea oamenilor în anii europenizării noastre. Desigur, nu la fel în toate mediile. Nici măcar la majoritatea oamenilor educați. Unii dintre ei sunt chiar portavoce a unei percepții ultra-conservatoare. Dar asupra ultimei afirmații nu se pronunță statisticile, ci mai degrabă analizele de discurs.

În loc de concluzii:
Studiile de gen nu sunt nici sfioase, nici inocente

Tocmai de aceea produc spaime care sunt cu atât mai irațională cu cât sunt văzute dinspre prejudecăți, nu dinspre judecăți *a posteriori.* Ele dislocă un monopol în cunoaștere, pe cel bărbătesc, dezechilibrează o putere discursivă: dominația masculină (cu vorba lui Pierre Bourdieu[27]). Sunt cu atât mai înspăimântătoare cu cât nu știi nimic despre ele și nici nu vrei să știi. Le tratezi cu *Vade retro Satana!* Femeilor, asemenea celor din rase, etnii, clase, religii istoric subjugate, asemenea celor cu orientare sexuală tratată cu ostilitate politizată, le stătea mai bine să tacă în spațiul public, inclusiv în cel universitar. Sau dacă vorbesc, să o facă în paradigmele deja încetățenite. Mai grav e că și atunci când fac parte din rase, etnii și clase rău și nedrept tratate, femeile mai trebuie să tacă odată în propria lor categorie, pentru că sunt femei. Sau să vorbească doar limba rasei, etniei, clasei, religiei lor, nu în calitate de femei reflective și producătoare de cunoaștere. Prin urmare, studiile de gen (în metamorfozele lor) încalcă un tabu epistemic. În cazul nostru, pe cel potrivit căruia femeile să tacă despre femei și să nu conteste monopolul masculin. În aceste condiții, ce *establishment* conservator le-ar privi ferice? Odată cu studiile de gen în general, cu cele feministe în particular vin și consecințe culturale, civice și politice. Ele nu rămân în sera academică. Ies de acolo, sunt baze pentru organizații neguvernamentale, inspiră proteste, lobby, politici publice[28] care produc teamă, chiar dacă nu iau nimic celor care au putere. Nu le ia nimeni niciun drept bărbaților, albilor, românilor, creștinilor, heterosexualilor. Este, cred, teama că cei nedrept tratați vor încerca, la rândul lor, să ia și să monopolizeze puterea. Or, miza feminismului, de exemplu, este să fie umanism deplin, adică unul cu chip femeiesc la fel de îndreptățit ca și cel bărbătesc. Este aspirația firească spre autonomie personală: spre putința de a te înțelege, numi, descrie și proiecta cu propria minte. Din astfel de înțelegere poate să se nască o altă concepție despre putere; anume aceea potrivit căreia exercitarea puterii nu înseamnă dominare și supunere, ci înseamnă să îi ajuți pe alții să își formeze, dezvolte și folosească propriile lor capacități. Este un model izvorât din experiența creșterii și îngrijirii.

Note:

1. Este vorba despre revista *Aspasia,* 2010.
2. Încă din vremea lui Stalin au fost anihilate organizațiile independente ale femeilor.
3. A fost tradus la Editura Univers, în 1998.
4. Nu fiindcă nu erau traduse. Ci fiindcă nu erau în biblioteci, librării, pur și simplu pentru noi ele nu existau.
5. Vezi politica pronatalistă inaugurată prin Decretul 660/1966 care interzicea avortul și punea femeile la dispoziția statului cu sprijinul procuraturii. (Vezi Kligman, *Politics of Duplicity,*1998).
6. Studiile politice se făceau strict controlat la academia de partid Ștefan Gheorgiu.
7. Una dintre cele mai creative autoare de teorie feministă.
8. Aurel Codoban, Petru Iluț, Ovidiu Pecican, Mircea Cărtărescu (toți au ținut cursuri la noile programe de studii); în plan cultural: Ion Bogdan Lefter, Mircea Cărtărescu, Sorin Alexandrescu; în plan editorial: Nicolae Lotreanu și Silviu Lupescu.
9. De exemplu, în cazul nostru (al SNSPA), avem un curs de Gen și politică.
10. Un exemplu foarte reușit în acest sens este tratatul *Ideologii politice actuale. Semnificații și impact* (Miroiu, coord. 2012).
11. După expresia consacrată de către Virginia Woolf.
12. Cu accent asupra minorităților etnice și sexuale.
13. Pentru o imagine a masteratului în 2020 vezi: http://politice.ro/ro/mpgm.
14. SNSPA era universitate nouă (din 1991). Nu avea un establishment conservator. Chiar și specializările erau noi în România: Științe politice, Administrație publică, Științele comunicării, Relații internaționale. În consecință, născându-se după Revoluție, i-a fost mai ușor să accepte și asimileze abordări occidentale de tipul Studiilor de gen.
15. La vremea respectivă nu ne gândeam la alte genuri. Nu doar noi, ci nici școlile mai avansate din occident. Nu fiindcă ele nu existau (respectiv transgenderii), ci fiindcă nu erau studiați în acest context. Nici la ora actuală nu îi studiem încă.
16. Drumul filosofiei feministe îi datorează mult Mihaelei Frunză de la Universitatea Babeș-Bolyai. *Ideologie și feminism,* 2004. Pe drumul filosofiei feministe, dar aplicată gândirii islamice, se va duce ulterior Alina Isac Alak, prin cărțile *Statutul femeilor în islam,* 2014 și *Shari'ah sau despre istoria umană a voinței divine*, 2019.
17. Din 1977 au fost desființate studiile de sociologie, iar cercetările de acest tip au fost drastic limitate. Practic nu știam nimic de substanță științifică despre societatea românească, indiferent la ce domeniu ne raportăm.
18. Vezi volumele menționate în bibliografie.
19. Un regim politic care urmărește ștergerea memoriei și a diversității oamenilor nu încurajează nici studii care conduc la emancipare, nici cunoașterea diferențelor și a intereselor specifice diferitelor categorii de oameni. Dacă vrei să făurești

poporul unic muncitor, diversitatea și emanciparea individuală și de grup te încurcă dramatic.

20. Vezi de exemplu Alin Ciupală, 2003.

21. Vezi de exemplu Doboș, Jinga și Soare, 2010, Coflâncă, Jinga, 2011

22. Prin influența pe care o aveau căsătoriile și divorțurile asupra dosarului profesional, prin controlul natalității și prin normarea consumului de orice tip.

23. Echipa a cuprins profesorii: Ștefania Mihăilescu, Laura Grunberg, Daniela Frumușani, Liliana Popescu, Renate Weber și subsemnata, precum și absolvenții: Otilia Dragomir, Doina Dimitriu, Anca Jugaru, Valentina Marinescu, Romina Surugiu, Florentina Bocioc. Lor li s-au alăturat Gabriela Blebea, Mădălina Nicolaescu și Sergiu Vintilă, Camelia Corneanu.

24. Vezi Miroiu, *Communism was a State Patriarchy, not a State Feminism*, 2007.

25. Iată câteva teme de teze de doctorat din aria Gen și politică. Toate se găsesc la biblioteca SNSPA: *Relația între gen și speranța de viață*, Cristina Andreescu, *Hărțuirea stradală*, Simona Maria Chirciu, *Politici redacționale ale revistelor pentru femei*, Alice Năstase Buciuta, *Femeile rome și feminismul*, Nicoleta Bițu, *Violența împotriva femeilor rome*, Andreea Braga, *Femeile rome în spațiul public*, Carmen Gheorghe, *Mariajele timpurii în comunitățile de romi*, Crina Morteanu, *Impactul fondurilor europene asupra organizațiilor de femei și minorităților sexuale*, Andrada Nimu, *Ierarhizarea de gen a politicilor bugetare*, Miruna Pantel, *Reprezentarea politică a femeilor din România*, Tudorina Mihai, *Dreptatea de gen*, Oana Crușmac, *Cum se aplică justiția în cazul mariajelor timpurii*, Măriuca Constantin, *Ce au făcut femeile în Primăvara Arabă și ce a urmat*, Lamis Saifei, *Cum este adaptată armata română pentru egalitatea de șanse a femeilor ofițeri și soldați*, Cristina Rădoi.

26. Volumul care cuprinde aceste cercetări va fi publicat curând. Titlul provizoriu este*: Revistele pentru femei, piedici de lux în calea emancipării.*

27. În *La Domination masculine*, 1998.

28. Pentru o imagine în privința impactului civic și politic al feminismului în România vezi Miroiu, coord., *Mișcări feministe și ecologiste,* 2015. Vezi, de exemplu, influența asupra aspectelor legislative: Legea concediului parental, Legea pentru prevenirea și combaterea discriminării, Legea pentru combaterea violenței domestice, Legea și principiul constituțional al egalității de șanse între femei și bărbați, asupra introducerii Ordinului de restricție în cazul violenței domestice, împotriva tratării violului în contextul Legii medierii, a ratificării Convenției de la Istanbul și multe altele.

Bibliography:

***, *Barometrul de gen* [The Gender Barometer]. Bucharest: Gallup și Fundaţia pentru o Societate Deschisă, 2000. http://www.gender.ro/gender_bar.htm.

Băluță, Oana, ed. *Gen și putere: Partea leului în politica românească* [Gender and Power. The Lion's Share in Romanian Politics]. Iași: Polirom, 2006.

Băluță, Oana, Alice Iancu, and Alina Dragolea, eds. *Gen și interese politice: Teorii și practici* [Gender and Political Interests: Theories and Practices]. Iași: Polirom, 2007.

Băluță, Oana ed. *Parteneri egali, competitori egali: Integrarea dimensiunii de gen în procesul de elaborare a politicilor publice* [Equal Partners, Equal Competitors: The Integration of Gender Dimention in the Public Policy Development Process]. Bucharest: Maiko, 2007.

Băluță, Oana. *Feminism modern reflexiv* [Reflexive Modern Feminism]. Bucharest: Tritonic, 2013.

Băluţă, Oana, ed. *Impactul crizei economice asupra femeilor* [The Impact of the Economic Crisis on Women]. Bucharest: Maiko, 2011.

Bourdieu, Pierre. *La domination masculine*. Paris: Éditions du Seuil, 1998.

Brădeanu, Adina, and Otilia Dragomir, eds. *Femei, cuvinte și imagini: Perspective feministe* [Women, Words, and Images: Feminist Perspectives]. Iași: Polirom, 2002.

Bucur, Maria, and Mihaela Miroiu. *Patriarhat și emancipare în istoria gândirii politice românești* [Patriarchy and Emancipation in the History of Romanian Political Thiking]. Iași: Polirom, 2002.

Bucur Maria, and Nancy M. Wingfield, eds. *Gender and War in Twentieth Century Eastern Europe*. Bloomington: Indiana University Press, 2006.

Bucur, Maria. *Heroes and Victims: Remembering War in Twentieth-Century Romania*. Bloomington: Indiana University Press, 2009

Bucur, Maria, and Mihaela Miroiu. *The Birth of Democratic Citizenship*. Bloomington: Indiana University Press, 2018.

Bulai, Ana, and Irina Stănciugelu. *Gen și reprezentare socială* [Gender and social representation]. Bucharest: Politeia SNSPA, 2002.

Ciupală, Alin. *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea: Între public și privat* [The Woman in Nineteenth-Century Romanian Society: Between Public and Private]. Bucharest: Editura Meridiane, 2003.

Dragomir, Otilia, and Mihaela Miroiu, eds. *Lexicon feminist* [Feminist Lexicon]. Iași: Polirom, 2002.

Dragomir, Otilia, Elena Balan, and Stefan Cristina. "Formarea elevilor pentru o viaţă personală din perspectiva privatităţii" [The Formation of Pupils for a Personal Life with the Perspective of Privacy]. In *Şcoala la răscruce. Schimbare şi continuitate în curriculumul învăţământului obligatoriu* [School at Crossroads. Change and Continuity in the Compulsory Education Curricula]. Edited by Vlăsceanu et al. Iași: Polirom, 2003.

Doboș, Corina, Luciana M. Jinga, and Florin S. Soare. *Politica pronatalistă a regimului Ceauşescu* [The Pronatalist Politics of the Ceausescu Regime]. Iași: Polirom, 2010.

Frunză, Mihaela. *Ideologie și feminism* [Ideology and Feminism]. Cluj-Napoca: Editura Limes, 2004.

Grünberg, Laura, and Mihaela Miroiu, eds. *Gen și societate* [Gender and Society]. Bucharest: Alternative, 1997.

Grunberg, Laura, ed. *Good Practice in Promoting Gender Equity in Higher Education in Central and Eastern Europe.* Bucharest: Studies on

Higher Education, UNESCO, CEPES, 2001.
Grünberg, Laura. *(R)Evoluții în sociologia feministă* [(R)Evolutions in Feminist Sociology]. Iași: Polirom, 2003.
Grünberg, Laura. *Mass media despre sexe: Aspecte privind stereotipurile de gen în mass media din România* [Mass Media on Sexes: Aspects Regarding Gender Stereotypes in Romanian Mass Media]. București: Tritonic, 2005.
Grünberg, Laura, and Mihaela Miroiu, eds. *Gen și Educatie* [Gender and Education]. Bucharest: Editura AnA, 1997.
Grünberg, Laura, Ioana Borza, and Theodora Văcărescu, eds. *Cartea neagră a egalității de șanse între femei și bărbați în România* [The Black Book of Equal Opportunities between Women and Men in Romania]. Bucharest: Editura AnA, 2006.
Grunberg, Laura, ed. *Barometrul de gen, România, 2018* [The Gender Barometer, Romania, 2018]. Bucharest: Hecate, 2019.
Isac, Alak Alina. *Statutul femeilor în islam* [The Status of Women in Islam]. Iași: Polirom, 2014.
Alina Isac Alak, *Shari'ah sau despre istoria umana a vointei divine,* București, Pro Universitaria, 2019
Jinga, Luciana M. *Gen și reprezentare în România comunistă, 1944–1989* [Gender and Representation in Communist Romania, 1944-1989]. Iași: Polirom, 2015.
Jinga, Luciana, and Florin Soare, eds. *Politica pronatalistă a regimului Ceaușescu: Instituții și practici* [The Pronatalist Policy of the Ceausescu Regime: Institutions and Practices]. Iași: Polirom, 2011.
Kligman, Gail. *The Politics of Duplicity. Controlling Reproduction in Ceausescu's Romania*. Los Angeles: University of California Press, 1998.
Manolache, Anca. *Problematica femenină în Biserica lui Hristos* [The Feminine Image in Christ's Church]. Timișoara: Editura Mitropoliei Banatului, 1994.
Marinescu, Valentina, *Muncile casnice în satul românesc actual* [Household Work in Contemporary Romanian Village]. Iaşi: Polirom, 2002.
Mihăilescu, Ștefania, ed. *Din istoria feminismului românesc: Antologie de texte (1838–1929)* [From the History of Romanian Feminism: Anthology of Texts (1838-1929)]. Iași: Polirom, 2002.
Mihăilescu, Ștefania. *Din istoria feminismului românesc. Studiu și antologie de texte (1929-1948)* [From the History of Romanian Feminism: Anthology of Texts (1929-1948]. Iași: Polirom, 2006.
Miroiu, Mihaela. *Gândul Umbrei. Abordări feministe în filosofia contemporană* [The Thought of the Shadow. Feminist Approaches in Contemporary Philosophy]. Bucharest: Alternative, 1995.
Miroiu, Mihaela. *Gândul Umbrei. Abordări feministe în filosofia contemporană* [The Thought of the Shadow. Feminist Approaches in Contemporary Philosophy]. Iași: Polirom, 2020.
Miroiu, Mihaela. *Convenio*. *Despre natura, femei și morală* [Convenio. On Nature, Women, and Morality]. Bucharest: alternative, 1996
Miroiu, Mihaela. *Convenio*. *Despre natura, femei și morală* [Convenio. On Nature, Women, and Morality]. Iași: Polirom, 2002
Miroiu, Mihaela. *Guidelines for Promoting Gender Equity in Higher Education in Central and Eastern Europe.* Bucharest: CEPES, UNESCO, 2003.
Miroiu, Mihaela. "A Mind of Our Own. Gender Studies in Romania." *Aspasia. International Yearbook of Central, Eastern and Southeastern European Women's and Gender History* (New York) 4, (2010): 167-176.
Miroiu, Mihaela, ed. *Mișcări feministe și ecologiste în România* [Feminist and Ecologist Movements in Romania]. Iași: Polirom, 2015.
Miroiu, Mihaela. *Guidelines for Promoting Gender Equity in Higher Education in Central and eastern Europe*. Bucharest: CEPES, UNESCO, 2003.
Miroiu, Mihaela. "State Men, Market Women." *Feminismos, Muyer y participation politica* (Universita Alicante), no. 3 (June 2004)Miroiu, Mihaela*. Drumul către autonomie. Teorii politice feministe* [The Road to Autonomy. Feminist Political Theories]. Iaşi: Polirom, 2004.
Miroiu, Mihaela. "Communism was a State Patriarchy, not a State Feminism." *Aspasia. International Yearbook of Central, Eastern and Southeastern European Women's and Gender History* (New York) 1 (2007): 196-201.
Miroiu, Mihaela. "A Mind of Our Own. Gender Studies in Romania." *Aspasia. International Yearbook of Central, Eastern and Southeastern European Women's and Gender History* (New York) 4 (2010): 167-176.
Miroiu, Mihaela. "On Women, Feminism and Democracy." In *Post-Communist Romania at Twenty-Five. Linking Past, Present and Future*. Edited by in Lavinia Stan and Diane Vancea, 83-102. New York: Lexington Books, 2015.
Neaga, Diana Elena. *Gen și cetățenie în România: Intre formal și substanțial, normal și normativ* [Gender and Citizenship in Romania: Between Formal and Substantial, Normal and Normative]. Iași: Polirom, 2013
Olteanu, Cristina Liana, Elena-Simona Gheonea, and Valentin Gheonea. *Femeile în România comunistă: Studii de istorie socială* [Women in Communist Romania: Social History Studies]. Bucharest: Politeia-SNSPA, 2003.
Pasti, Vladimir. *Ultima inegalitate: Relațiile de gen în România* [The Last Inequality: Gender Relations in Romania]. Iași: Polirom, 2003
Păunescu, Ramona. *Evoluții politice ale maternității: Perspective feminist* [Political Evolutions of Maternity: Feminist Perspectives]. Iași: Polirom, 2012.
Popescu, Liliana. *Politica sexelor* [The Politics of the Sexes]. Bucharest: Maiko, 2004.
Ștefan, Cristina. *Familia monoparentală: O abordare politică* [The Monoparental Family: A Political Approach]. Iași: Polirom, 2006.
Ştefănescu, Doina Olga. *Dilema de gen a educației* [Education's Gender Dilema]. Iași: Polirom, 2003.
Tăriceanu, Alina. *Prostituția, politici și practici. În cine dăm cu piatra?* [Prostitution, Politics and Practices. Who are We Throwing the Rock At?]. Iași: Polirom, 2014.
Toderean, Olivia, ed. *Itinerarii contestatare. Studii de teorie politică feministă* [Contestatory Itineraries. Feminist Political Theory Studies]. Bucharest: Politeia, SNSPA, 2003.
Vlad, Ioana, and Katalin Fabian, eds. *Democratization Through Social Activism: Gender and Environmental Issues in Post-Communist Societies*. Bucharest: Tritonic, 2015.